З ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ З ГРОМАДЯНАМИ

В.М. КРУГЛИЙ, І.В. СЕРВЕЦЬКИЙ, І.В. ХОТІНЬ

Взаємодія поліції з громадянами — один з найважливіших принципів оперативно-розшукової діяльності, що відображає його соціальну спрямованість, розкриває форму і зміст оперативно-розшукової діяльності[1]. Взаємодія — співпраця, взаємозв'язок між предметами у дії, а також узгоджена дія між особами[2].

Взаємодія поліції на кожному історичному етапі має свої особливості, що залежать від форми правління, політичного режиму, демократичних засад тощо. Взаємодія відбувається на кількох рівнях.

Взаємодія правоохоронних органів з представниками законодавчої та виконавчої влади відбувається на рівні інформування про вчинені правопорушення.

Взаємодія правоохоронних органів з населенням відбувається у зворотному режимі, тобто громадяни повідомляють правоохоронні органи про обставини, факти, події, що цікавлять правоохоронні органи, таким чином забезпечуючи їх інформацією, необхідною для виконання завдань з попередження та розкриття злочинів.

З історії відомі різні форми взаємодії правоохоронних органів з громадянами. Наприклад, в демократичних країнах громадяни повідомляють про всіх підозрілих осіб на вулиці, вважаючи, що це забезпечує їх особисту безпеку.

Збільшення кількості правопорушень і погіршення стану громадського порядку зумовлюють необхідність реорганізації структур і зміни функцій підрозділів органів внутрішніх справ. Гостро стоїть питання, що викликає дискусії, про муніципальну міліцію.

У XIX ст. в Росії значно зросла кількість населення в губерніях, що суттєво ускладнило управління. Поміщики захопили державні землі, чим викликали посилення хвилювань сільського населення та падіння прибутків до казни[3]. Постала необхідність реформування місцевого управління, насамперед поліцейського апарату. Міністр внутрішніх

Круглий Віталій Миколайович — ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності НАВСУ, старший лейтенант міліції;

Сервецький Іван Васильович — професор кафедри теорії та практики оперативно-розшукової роботи НАВСУ, полковник міліції;

Хотінь Іван Васильович — заступник начальника кафедри управління НАВСУ, полковник міліції.

записку про знищення кріпосництва в Росії, зазначав, що першим кроком на цьому шляху має бути "приведення в можливе упорядкування місцевих управлінь і поліції, особливо земської"[4].

Для найефективнішої організації і діяльності в місцевій поліції були проведені структурні зміни, що насамперед дозволило б запроваджувати нові форми використання можливостей місцевого населення в боротьбі зі злочинністю. Одним з таких перетворень було введення численного інституту тисяцьких, п'ятисотських, сотських і десятських в систему земської поліції. З розвитком адміністративного апарату цей інститут втрачає своє значення і виключається. Згодом знов відроджується при утворенні в першій чверті XVIII ст. регулярної поліції в містах. Але наприкінці цього століття він ліквідується в зв'язку з розвитком низової ланки поліції на професійній основі[5].

У червні 1837 р. імператор Микола I видав низку законодавчих актів про реорганізацію органів місцевого самоврядування, зокрема найвищим чином затверджене "Положення про земську поліцію" та Найвищий затверджений Наказ чинам і службовцям земської поліції[6].

Цим положенням вводились посади сотських та підпорядкованих їм десятських для виконання наказів станового пристава і безпосереднього нагляду за благочинністю. Сотські мали в своєму підпорядкуванні від 100 до 200, а десятські — від 10 до 30 сільських приватних дворів[7]. В регіонах і містах, що мали річкові пристані, приватні ринки, а також в периферійних містах, в яких не було міської поліції, призначались пятисотські і тисяцькі[8]. Вони мали знаходитись під безпосереднім керівництвом станового пристава і здійснювати всі поліцейські функції на підвідомчій їм території.

Сотські і десятські в казенних поселеннях обирались громадянами на визначений термін. У зв'язку з цим їм не могли оплачувати як державним чиновникам за довготривалість служби. Лише вони звикали до служби, як доводилось поступатися місцем новим особам[9]. В поміщицьких маєтках вони призначалися поміщиками або їх довіреними особами на будь-який термін. Якщо в поселеннях було менше десяти дворів, то в десятидвір'я необхідна частина дворів входила із сусідніх поселень. У цьому випадку десятський обирався почергово від кожного поселення[10]. Здійснення цих обов'язків розглядалось як виконання повинностей і, як правило, без винагороди. Іноді на утримання осіб цього численного інституту надходили пожертвування купців, поміщиків, деяких громад, установ, що знаходились на їх території, натомість вони могли звільнятись від податків і інших повинностей. Подібний порядок існував стосовно виборів сотських у поселеннях, що мають менше ста дворів.

Тисяцькі і п'ятисотські призначались земським виконуючим за поданням станового пристава. Це робилось для того, щоб послабити їх залежність від останнього. В деяких особистих маєтках тисяцькі та п'ятисотські призначались певним наказом, їх також могли замінити місцевим старостою[11].

Керівництво поліції зобов'язувалось формувати своє відомство ретельними і дисциплінованими людьми. Але, як правило, сільське населення не бажало виконувати поліцейські обов'язки, оскільки це було пов'язано з відповідальністю перед начальником, холопами і недоліками в особистому господарстві. Селяни часто обирали в сотські гірших хазяїнів та несправних платників податків.

Погляди громадськості щодо цілеспрямованості визначення ефективності діяльності численного інституту були неоднозначні. Так, граф Муравйов висловлювався за розширення виборного початку в застосуванні до заміщення поліцейських посад[12]. А губернатор Беклемішев із міста Могильова навпаки вважав неефективною діяльність сотських, називаючи їх "покидьками всього населення"[13]. Внаслідок цього перевага віддавалась насамперед особам, які пройшли військову службу. В посаді тисяцьких, п'ятисотських, а так само і десятських могли призначатись відставні та звільнені в безстрокову відпустку відомі своєю зразковою поведінкою нижчі військові чини, — сказано в положенні про земську поліцію[14]. Регулював вибори та призначення сотських та десятських становий пристав під наглядом земського суду — колегіального органу управління поліцією уїзду. Тисяцькі, п'ятисотські і сотські мали особливі жестяні та мідні знаки із зображенням державного герба[15].

Серед посадових осіб чисельної поліцейської системи дотримувалась службова субординація: десятські підпорядковувались сотському, сотські — п'ятисотському і тисяцькому, тисяцькі та п'ятисотські безпосередньо підпорядковувались становому приставу, йому ж безпосередньо підпорядковувались і сотські, там де не було тисяцьких і п'ятисотських. Закон встановлював деякі гарантії службової діяльності всіх службовців земської поліції: їх не можна було ні покарати, ні звільнити з посади, ні передати суду без дозволу земського суду. Тим самим допускалась можливість у випадку неправомірних дій безпосереднього начальника апелювати до колегіального органу, за яким залишалось остаточне рішення. Самостійно становий пристав міг звільнити з посади або покарати лише десятських, з обов'язковим повідомленням земського суду[16].

Тисяцькі, п'ятисотські, сотські і десятські, за несумлінне ставлення до своїх службових обов'язків і службові зловживання могли притягатись до відповідальності. У 1838 р. в проекті подільського губернатора про встановлення посади виборних сільських поліцейських наглядачів, за подібні порушення передбачалось для сотських тілесне покарання[17].

У випадку вчинення злочину вони як і односельці підлягали судовій відповідальності, навіть маючи військові звання, якщо не було особливих постанов або величних повелінь[18].

Тисяцькі, п'ятисотські і десятські були найближчими помічниками станового пристава щодо підтримання громадського порядку, забезпечення безпеки на дорогах, в лісах, на полях. Їх зобов'язували влас-

ними силами запобігати бійкам в трактирах, харчевнях та інших громадських місцях, а винних затримувати і доставляти в поліцію. В проекті графа Муравйова пропонувалось надавати сотським право "словесного розбирательства на місцях", тобто виконувати деякі судові функції, але цю пропозицію не було прийнято[19].

В обов'язки службовця земської поліції входило збирання інформації про всі надзвичайні події, злочини, появу розбійників, і термінове повідомлення становому приставу[20].

На відміну від пристава, тисяцькі, п'ятитисяцькі і десятські не мали свого діловодства. За відсутності пристава і його розсильного їм необхідно було одержувати службову пошту на ім'я пристава, яка зберігалась нерозпечатаною до повернення адресата. Якщо ж на пакетах було написано "Потрібне" або "Таємно", то особа, отримавши пошту, зобов'язана була негайно доставити її становому приставу.

Тисяцький, п'ятисотський і десятський зобов'язані були виконувати всі вказівки пристава, але водночас закон обмежував використання службовців земської поліції становим приставом в особистих цілях. За це передбачалась відповідальність[21].

Діяльність осіб численного інституту земської поліції підлягала суворому контролю з боку пристава. Вони знаходились на службі в поліції до того часу, доки сумлінно виконували свої обов'язки. При виявленій неблагонадійності зі сторони десятських і сотських, становий пристав мав доповісти про необхідність їх заміни тому відомству чи управлінню, від якого залежало призначення такого службовця, а також донести про це в земський суд. Про тисяцьких і п'ятисотських він зобов'язаний був надати детальну інформацію земському управнику, який приймав остаточне рішення. Орган або громада, що обирали такого службовця, разом зі становим приставом, також контролювали сумлінне виконання ним службових обов'язків.

Тисяцькі, п'ятисотські, сотські і десятські були поліцейськими службовцями найближчими за своїм статусом до населення. Обрані з місцевого населення, вони обслуговували територію, на якій проживали самі, тому були добре проінформовані про все, що відбувалося на їх дільниці. Із введенням у 1878 р. урядників, які підпорядковувались становому приставу та обслуговували частину стану, службовці земської поліції стали безпосередньо підпорядковуватись цій посадовій особі. Введення цієї посади не виправдало себе і з часом втратило значення.

Відновлення численного інституту в земській поліції було проведено на новій основі. Тисяцькі, п'ятисотські, сотські та десятські залучались до адміністративно-командної системи як штатні службовці поліції. За своїм статусом вони були близькі до квартальних поручиків, введених в містах у 1762 р., проте на відміну від них стояли на службі в поліції тимчасово[22].

Отже історичний досвід діяльності осіб інституту поліцейської системи, призначених з місцевих жителів, міг би бути використаний

при реформуванні правоохоронної системи за сучасних умов, зокрема, при створенні та функціонуванні муніципальної міліції.

[1] Див.: *Закон* України "Про ОРД" // ВВР. 1992р., Ст.303.
[2] Див.: *Тлумачний* словник української мови. К.: Аконіт. 1999. С. 259.
[3] Див.: *Дружинин М.М.* Государственные крестьяне и реформы П.Д. Киселева. Т.И.М. М., 1946. С. 312.
[4] *Исторический* сборник изданный П. Бартыневым. Кн. 2. М., 1872. С. 188.
[5] Див.: *Сизиков М.И.* Центральный и столичный аппарат России (1732—1740 г.г.) // Армия и полиция в аппарате эксплуататорских государств. Свердловск, 1973. С. 77—79.
[6] Див.: *Полное* собрание законов Российской империи. Т. 2. № 10305. Параграф 8.
[7] Див.: *Дружинин М.М.* Государственные... Ст. 314.
[8] Див.: *Тарасов И.* Реформа русской полиции // Юридический вестник. М. 1885 Т. 9 Кн. 5—8. Ст. 231—232.
[9] Див.: *Полное...* Параграф 9.
[10] Див.: *Там само.* Параграф 25.
[11] Див.: *Тарасов И.* История русской полиции и отношение ее к юстиции // Юридический вестник. М., 1884. № 10—12. Ст. 421.
[12] Див.: *Тарасов И.* Реформа... Ст. 230.
[13] *Полное...* Параграф 26.
[14] Див.. *Там само.*
[15] Див.: *Тарасов И.* История... Ст. 420.
[16] Див.: *Полное...* Параграф 146.
[17] Див.: *Тарасов И.* История... Ст. 421.
[18] Див.: *Там само.* Ст. 421.
[19] Див.: *Там само.* Ст. 421.
[20] Див.: *Полное...* Параграф 104.
[21] Див.: *Там само.* Параграф 120.
[22] Див.: *Тарасов И.* История... Ст. 422.